

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק תשיעי

ברכות הראיה

סוגיה טז: ברכות ההודאה (4): ברכה על שינוי יין

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה טז: ברכות ההודאה (4): ברכה על שינוי יין

*

רקע

חכמים תיקנו לחבורה השותה יין והביאו לפניו יין אחר לברך "הטוב והמטיב". ברכה זו שונה משאר המקרים שמברכים בהם "הטוב והמטיב", ולכן נחלקו הראשונים במהות הברכה ובגדריה.

מקורות

- א. גמ' נט: "ת"ש שינוי יין א"צ לברך... דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה"
 ב. תוס' ד"ה הטוב, התם [תוס' פסחים קא. ד"ה שינוי]
 רא"ש סי' טו, "ת"ר שינוי יין אין צריך לברך שינוי מקום צריך לברך..."
 רמב"ם הל' ברכות פ"ד ה"ט
 מרדכי סי' רטז
 טור ריש סי' קעה, "...אלא אם כן יודע שהוא גרוע יותר ממנו"
 ר"ן פסחים כ. ד"ה אבל מברך
 ג. שו"ע סי' קעה, ומשנה ברורה

טור אורח חיים ריש סימן קעה

הביאו להם יין אחר - מברכין הטוב והמטיב. ולא דוקא הביאו להם עתה מחדש, אלא הוא הדין אם היה לו תחלה ב' מיני יינות, מברך על הב' הטוב והמטיב. ופירש רשב"ם: דוקא שידע שהב' משובח מן הראשון. והתוס' מפרשים: אפילו סתמא שאינו יודע אם הוא משובח אם לאו יש לו לברך אלא אם כן יודע שהוא גרוע יותר ממנו.

ר"ן על הרי"ף מסכת פסחים כ.

אבל מברך הטוב והמטיב. מוכח בפרק הרואה [נט:] דהני מילי בדאיכא אחרינא בהדיה, אבל ליכא אחריני בהדיה מברך שהחיינו. וכתב הראב"ד ז"ל דהוא הדין נמי בשנוי הפת מברך הטוב והמטיב, אבל חכמי הצרפתים אומרים דלא מברכין על שנוי פת הטוב והמטיב דאורחיהו דאינשי למיכל מיניה מתרי מיני וכי בריך מעיקרא יהיב דעתיה אכולהו מינייהו, אבל יין לפי שאין דרך לשתות בסעודה אחת משני מיני מברכין הטוב והמטיב. ויש מי שכתב דבעינן שיהא האחרון יותר משובח הא לאו הכי אינו מברך הטוב והמטיב, והרב בעל העיטור כתב דמסתברא דעל רוב היין שבא לו מברך הטוב והמטיב ולא משום חשיבותא דאטו אי גריע מי מברך דיין האמת, כדאקשינן בסנהדרין [מב.] אמאי דאמרינן דליברך בתוספת דלבנה הטוב והמטיב ומהדרינן כי חסרה מי מברך דיין האמת, אלא ודאי על רבוי היין הוא מברך. ותו, דגרסינן בירושלמי על כל חבית וחבית שהיה פותח מברך הטוב והמטיב וכי אחרון אחרון משובח היה? ותו, מקמי דלשתי היכי יודע חשיבותיה? אלא ודאי על רבוי היין קבעו ברכה זו. והרמב"ם ז"ל כתב בפרק ד' מהלכות ברכות דשנוי יין היינו ממין אחר, כגון ששותין אדום והביאו לבן, ישן והביאו חדש.

הסבר הסוגיה

א"ר יוחנן: אף על פי שאמרו שינוי יין אין צריך לברך, אבל אומר: ברוך הטוב והמטיב.
[גמ' נט:]

ניתן להבין את הברכה על שינוי יין באחת משלוש דרכים:
א. ברכת ההודאה - ברכה על השמחה שברייבוי יין.
ב. ברכת הנהנין - ברכה על ההנאה שברייבוי יין. כשם שהנהנה מעולמו של הקב"ה חייב ברכה, כך הנהנה מריבוי יין צריך לברך על שפע הברכה שיש בעולם.
ג. ברכה על הרוגי ביתר. כפי שתקנו חכמים לברך "הטוב והמטיב" בברכת המזון, כך תקנו לברך על שינוי יין "הטוב והמטיב"¹.
בין הדרך הראשונה לשנייה יש נפקא מינה גדולה, ונחלקו בה הפוסקים ואולי גם הראשונים:

הטור [סי' קעה] פוסק: "הביאו להם יין אחר, מברכין הטוב והמטיב. ולא דוקא הביאו להם עתה מחדש, אלא הוא הדין אם היה לו תחלה ב' מיני יינות, מברך על השני הטוב והמטיב". מבואר בדברי הטור, שמברכים "הטוב והמטיב", אפילו אם שני היינות היו לפניו בשעת ברכת "בורא פרי הגפן".

גם הראב"ה [סי' קנב, מובא במרדכי סי' רטו]² מתייחס למצב שהיו לפניו בתחילה שני סוגי יין, והוא כותב: "אם הביאו לו יין רע ויין טוב כאחת, שיש לו לברך מיד על היין הטוב בורא פרי הגפן ופותר את הרע, ולא יברך על הרע בורא פרי הגפן ושוב על היין טוב ומוכחר ממנו הטוב והמטיב כדי להרבות בכרכות". הראב"ה חולק על הטור וסובר שאם שני היינות לפניו אינו מברך "הטוב והמטיב".

ניתן להבין את מחלוקת הטור והראב"ה בשתי דרכים: א. הם נחלקו במהות ברכת "הטוב והמטיב". הטור סובר ש"הטוב והמטיב" היא ברכת ההודאה, וממילא "בורא פרי הגפן" שהיא ברכת הנהנין אינה פותרתה. לפיכך מברך "הטוב והמטיב" אפילו כשהיין היה לפניו על השולחן בשעת ברכת "בורא פרי הגפן". הראב"ה סובר ש"הטוב והמטיב" היא ברכת הנהנין, ולכן כשדעתו בשעת ברכת "בורא פרי הגפן" היתה גם על היין המשובח, הוא נפטר מחובת ברכת הנהנין, ואין לחזור ולברך עליו ברכת הנהנין נוספת נכך עולה מפירוש הלבוש [סי' קעה סע' א]³. ב. הם נחלקו בגדר ברכת "בורא פרי הגפן". הראב"ה סובר שיש חיוב

¹ רע"א [סי' קעה סע' א, מובא גם במשנ"ב סק"ב] מביא בשם רבינו בחיי נכד הקמח אות ס, ערך שמחה עמ' רעב, שחכמים תקנו ברכה זו בשעת רייבוי יין, שעה של שמחה יתרה, כדי להזכיר הרוגי ביתר ולמעט השמחה.

² עיין בראב"ה סי' תקט, ששם הוא כותב שמברך על הרע בפ"ג וחוזר ומברך על הטוב "הטוב והמטיב".

³ הסבר זה מבוסס על חילוקו של הרשב"א [מא. סוד"ה אלא למאן דאמר. עיין לעיל עמ' 151] בין פטור מברכה "דרך כוונה" לבין פטור מברכה "דרך גררה". ניתן לפרש שהראב"ה והטור אינם חולקים במהות הברכה, ולשניהם הברכה היא ברכת ההודאה על רייבוי היין. הראב"ה סובר שכיוון שהברכה היא על רייבוי יין, מברך אף כששניהם היו לפניו מתחילה, והטור סובר שברכת "הטוב והמטיב" נתקנה על היין שהתווסף, אם היין היה בשעת הברכה אין בו התווספות של יין נוסף, ואינו מברך. [שים לב: לפי הסבר זה ברכת הגפן אינה פותרת "הטוב והמטיב", אלא שלא חל חיוב ברכת "הטוב והמטיב"].

לברך "בורא פרי הגפן" על המין המשובח ביותר, וכיוון שמברך עליו, אינו יכול לברך "הטוב והמטיב" על המין הגרוע, ואילו הטור סובר שמותר לברך "בורא פרי הגפן" על המין הגרוע כדי שיוכל לברך "הטוב והמטיב" על המין המשובח.⁴

לפי הכיוון השני, שגם הראב"ה וגם הטור סוברים ש"הטוב ומטיב" היא ברכת הודאה, ניתן להסביר שאין ביניהם מחלוקת. הראב"ה עוסק במקרה שהמברך יודע מהו היין המשובח ומהו היין הגרוע, ואילו הטור עוסק במקרה שאינו יודע. כשיודע מהו היין המשובח חייב לברך עליו "בורא פרי הגפן", וכשאינו יודע מהו היין המשובח מברך על האחד ברכת הגפן ועל השני "הטוב והמטיב" [כך מפורש בט"ז סק"ד]. כמו כן, אם בירך "בורא פרי הגפן" על המין הרע, יברך, גם לדעת הראב"ה, "הטוב והמטיב" על היין המשובח [כך מפורש במג"א סק"ב].

השו"ע [סי' קע"ה] פוסק גם את דברי הטור [בסע' א] וגם את דברי הראב"ה [בסע' ג], משמע שהוא מפרשם לפי דרך זו.⁵

גם הדרכי משה [סי' קע"ה אות א] מפרש שהראב"ה והטור אינם חולקים, אך הוא מיישבם בדרך אחרת: "ומיהו יש ליישב, דרבינו לא קאמר אלא כשלא היו ביחד כשברך בורא פרי הגפן, אבל היו ביחד מודה לדברי המרדכי". הדרכי משה מפרש שכוונת הטור בדבריו: "אם היה לו תחלה ב' מיני יינות", ששני המינים בביתו אך על שולחנו יש מין אחד בלבד. ניתן להבין את דברי הדרכי משה לפי שתי הדרכים שהובאו לעיל בפירושו דברי הראב"ה והטור: א. הדרכי משה מעמיד את דברי הטור במקרה שיש לו יין אחד בלבד על שולחנו, מפני שאם שניהם על שולחנו ברכת הגפן פוטרת ברכת "הטוב והמטיב". ב. הדרכי משה מעמיד כך את דברי הטור, מפני שאם שני המינים על שולחנו הוא חייב לברך ברכת הגפן על המין המשובח.

למדנו לעיל שיש שלוש דרכים להבין את ברכת "הטוב והמטיב" על שינוי יין, ועד כה עסקנו בנפקא מינה בין הדרך הראשונה [ברכת הודאה] לשנייה [ברכת נהנין], כעת נעסוק בנפקא מינות אפשריות בין שתי הדרכים הללו לבין הדרך השלישית [ברכה על הרוגי ביתר]:

א. על מה מברכים "הטוב והמטיב". לפי הדרך השלישית ברור שמברכים על יין בלבד, "לפי שבצרו כרמיהם שבע שנים מדם הרוגי ישראל... תיקנו לומר על היין שהוא כמו הדם" [רא"ש סי' טו]. לפי הדרך הראשונה והשנייה, יכול להיות שמברכים גם על שינוי פת וגם על שינוי של שאר משקים. הראב"ד [מובא בריטב"א (ד"ה ושינוי יין) ור"ן (פסחים כ. ד"ה אבל)] סובר שמברכים "הטוב והמטיב" גם על שינוי פת, אך רוב הראשונים [תוס' (ד"ה הטוב), רמב"ם (פ"ד ה"ט) וראשונים נוספים] סוברים שמברכים על שינוי יין בלבד. רוב הראשונים סוברים כדרך

⁴ לפי הסבר זה, משמעות דברי הראב"ה "כדי להרבות בברכות" היא שראוי להרבות בברכות, אך הצורך לברך ברכת הגפן על המין המשובח מתגבר על הרצון להרבות בברכות. הלבוש פירש כדרך הראשונה, ולכן הוא מפרש שמברך ברכת הגפן על המין המשובח כדי שלא להרבות בברכות [גם הבי"ח (סי' קע"ה סע' א ד"ה הביאו), דברי המודות (סי' יד אות מז) וערוך השלחן (סי' קע"ה סע' ה) מפרשים כך].

⁵ ה"ט"ז [סק"א] כותב שהשו"ע חזר בו מדבריו בבית יוסף.

הראשונה, ומפרשים שהברכה היא על יין בלבד "דאית ביה תרתי דסעיד ומשמח" [לשון תוס' (ד"ה הטוב), עיין ברא"ש (סי' טו) הסברים נוספים].

ב. דינו של שותה יחידי. לפי הדרך השלישית שותה יחידי אינו מברך "שהחיינו" על שינוי יין, ולפי הדרך הראשונה והשנייה יכול להיות ששותה יחידי יברך "שהחיינו" על השמחה שיש לו בריבוי היין. רוב הראשונים [תוס' (ד"ה התם), רמב"ם (פ"ד ה"ט) וראשונים נוספים] סוברים ששותה יחידי אינו מברך "שהחיינו", אך הריטב"א [הל' ברכות פ"ד סי' יד], ראבי"ה [ח"א סי' קמו], רוקח [סי' שמא] ור"ן [פסחים כ. ד"ה אבל מברך] חולקים וסוברים שיחיד מברך "שהחיינו". תוס' סוברים כדרך השנייה, ומפרשים ששותה יחידי אינו מברך "שהחיינו" משום שברכה זו נתקנה על דבר חדש בלבד [עיין לעיל עמ' 418].

נחלקו הראשונים מתי מברכים "הטוב והמטיב". הרשב"ם [פסחים קא. ד"ה אחד שינוי יין] סובר שמברכים רק אם היין השני טוב יותר מהיין הראשון. תוס' [נט: ד"ה הטוב] מסבירים שמברכים על כל יין, אלא אם יודע שהשני גרוע מהראשון. רבינו תם [בתוס' שם] סובר שמברכים על כל יין, אפילו הוא גרוע מהראשון [ובלבד שלא יהיה האחרון רע יותר מדאי שאין יכולין לשתותו אלא מדוחק] [לשון התוס' פסחים קא. ד"ה שינוי]⁶. רבינו תם סובר שהברכה על ריבוי היין, ואילו הרשב"ם סובר שהברכה היא על ההנאה שבשתיית יין משובח.

סיכום

בברכה על שינוי יין יש לדון בשלוש נקודות:

א. יסוד הדין. אם ברכה זו זהה לברכת "הטוב והמטיב" על בשורות טובות, או שהיא מקבילה לברכת "הטוב והמטיב" שבברכת המזון, או שהיא ברכת הנהנין ואינה קשורה לברכת "הטוב והמטיב" בשאר מקומות.

ב. סוג היין שמברכים עליו. אם מברכים רק על יין שידוע שהוא משובח יותר, או אף על יין שיש ספק אם הוא משובח יותר, או אפילו על יין פחות וגרוע מהיין הראשון.

ג. היחס בין ברכת "בורא פרי הגפן" לבין ברכת "הטוב והמטיב". אם ברכת "בורא פרי הגפן" פוטר מחיוב ברכת "הטוב והמטיב", ומברכים רק על יין שלא היה בזמן הברכה, או שאין קשר בין שתי הברכות הללו.

הלכה

השו"ע [סי' קעה סע' ב] פוסק כשיטת התוס', שאין מברכים "הטוב והמטיב" כשהיין השני גרוע מן הראשון, אבל אם אינו יודע אם השני משובח יותר מהראשון - מברך.

השו"ע [סע' א, ג] פוסק שמברכים "בורא פרי הגפן" אפילו כששני היינות לפניו, אלא אם יודע שאחד משובח ואחד פחות משובח, שמברך על המשובח "בורא פרי הגפן", וממילא אינו מברך "הטוב והמטיב". הרמ"א פוסק שמברכים "הטוב והמטיב" "דוקא שלא היו לפניו יחד כשבירך בורא פרי הגפן".

⁶ מחלוקת הראשונים מבוססת על פרשנות הירושלמי פ"ו ה"ח [ג].

לפיכך, פוסק המשנה ברורה את ההלכות הבאות:

1. יש יין לפניו ויש יין נוסף בבית, מברך "הטוב והמטיב" כשמביאים לפניו את היין השני. אם היתה דעתו עליו בזמן הברכה, יש מחלוקת בין האחרונים אם מברך "הטוב והמטיב", וספק ברכות להקל [משנה ברורה סק"ד].
2. יש לפניו בזמן הברכה יין משובח ויין פחות משובח - מברך "בורא פרי הגפן" על המשובח, ואין מברך "הטוב והמטיב" [שו"ע סע' ג].
3. יש לפניו יין משובח ויין פחות משובח, ובירך בטעות "בורא פרי הגפן" על הפחות משובח - מברך "הטוב והמטיב" על המשובח [משנה ברורה סק"ה בשם מג"א, וכך מדייק גם מדברי השו"ע בסע' ג].
4. יש לפניו שני יינות ואינו יודע מי מהם משובח יותר - מברך על האחד "בורא פרי הגפן", ועל השני "הטוב והמטיב" [משנ"ב סק"ד]. המשנה ברורה מוסיף בשם הט"ז, שטוב להדר ולסלק אחד מהשולחן בשעת הברכה⁷.

---

⁷ הפסק הראשון מבוסס על הלבוש המפרש את הראבי"ה בדרך הראשונה. שאר הפסקים מבוססים על המגן אברהם והט"ז שפירשו כדרך השנייה. צריך עיון גדול כיצד המשנה ברורה משלב שני פסקים סותרים בבת אחת.